

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 117 1996

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Ulf Boëthius, Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till docent Hans-Göran Ekman (uppsatser) eller docent Claes Ahlund (recensioner), Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall först lämnas i form av utskrift, och efter antagning också på diskett. Maskinskrivna texter accepteras inte. Bidrag lämnade senare än 30 juni 1997 kan ej publiceras i *Samlaren* 118 1997.

ISBN 91-87666-11-1

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Gotab, Stockholm 1997

Bengt Lewan: *Renässansbilder. Den italienska renässansen i svensk diktning*. Carlssons Bokförlag 1995.

Lundensaren Bengt Lewans forskargärning har framför allt ägnats svensk-italienska kulturförbindelser under olika tider. Doktorsavhandlingen *Drömmen om Italien* (1966) behandlade svenska författares reseintryck under romantiken, och därefter har Lewan redigerat ett par antologier som vidgar ämnets tidsperspektiv. Den nya boken är som titeln anger inriktad på studiet av en specifik epoks receptions historia, och vill visa hur svenska diktares föreställningar växlar och utvecklas från slutet av 1700-talet till Lagerkvists *Dvärgen* (1944). Tyngdpunkten i framställningen ligger på 1900-talets två första decennier, då den litterära typologin på området förelåg fullt utbildad och den svenska publiken som aldrig förr eller senare erbjöds skildringar av kondottiärens och konstnärers glansfulla liv.

Ett inledande avsnitt tecknar den internationella bakgrunden. Lewan uppmärksammar här inte bara skönlitterära texter utan även reseskildringar och konsthistoriska eller filosofiska synteser av klassiker som Burckhardt eller Nietzsche. Med de sistnämnda etableras en ny och betydelsefull tolkning av renässansens egenart, med betoning på individualism och livsglädje. Denna introduktion har av naturliga skäl översiktlig karaktär och bygger på tidigare forskning; vad beträffar det svenska materialet har Lewan kunnat utnyttja sin egen doktorsavhandling.

Studien rör sig obesvärat över ämnesdisciplinernas gränser och omfattar texter av de mest skilda slag. Att strukturera och presentera fiktionslitteraturen har dock erbjudit vissa svårigheter, eftersom de studerade verken så ofta saknar originalitet och konstnärlig kvalitet. Pekoralparaden inleds av Gustav III:s plagiat *Den svartsjuka neapolitanar'n*, och därmed markeras en låglitterär nivå som sedan alltför sällan överträffas. Bergmans *Savonarola* och Lagerkvists *Dvärgen* är ett par isolerade alptoppar i de svenska renässansskildringarnas annars rätt utplattade slättlandskap. Lewan söker därför det som förenar texterna, och analysen inriktas mer på sammanhang än egenvärde. Ofrånkomligen gör det ändå ett något repetitivt intryck att följa exemplifieringen av schabloner och klichéer, låt vara att det beror på materialet och inte på forskaren.

Ett vackert exempel på givande uttolkning av en triviallitterär text är dock avsnittet om Almqvists *Signora Luna*. Tidigare forskning har här förhållit sig okänsligt fördömande, medan Lewan studerar det bortglömda verket i prövande och frågande anda. Istället för att klandra bruket av schabloner utgår analytikern från författarens tänkbara intentioner, och den litterära typologin framstår då som uttryck för en strävan att gestalta moraliska och ideologiska motsättningar. Resultatet blir onekligen något av en ärerådning, ungefär som när Johan Svedjedal i sin doktorsavhandling påvisade förbisedda komplikationer i Almqvists ringaktade följetongsromaner.

Lewan behandlar också verk där omfattande och ingående forskning redan föreligger. Det har då visat sig svårt att lägga något avgörande nytt till föregångarnas insatser, och exempelvis har det som här sägs om

Snoilsky eller Heidenstam närmast karaktär av resume-rande forskningsöversikter. I avsnittet om *Dvärgen* polemiserar Lewan mot det gängse synsättet, enligt vilket romanen gestaltar den tidlösa ondskan men också alluderar på samtida djävulskap i skepnad av Hitler och nazismen. Lewan hävdar sålunda att Lagerkvist valt att förlägga handlingen till just renässansen »som den tid eller en av de tider då dvärgen haft fritt spelrum för att sprida sitt gift». Lewan går så långt att han ser som ett av författarens huvudsyften att kritisera en allmänt spridd renässansuppfattning med idéhistoriskt ursprung hos Burckhardt och Nietzsche. Det är begripligt att en forskare som ger sig i kast med en redan genomanalyserad text söker profilera sig i förhållande till föregångarna, och jag accepterar gärna Lewans synsätt som nyansering eller komplettering. Samtidigt måste invändas att Lagerkvist i nazismens och koncentrationslägrens tid rimligen kunde tänka sig mer angelägna uppgifter än att i romanform polemisera mot en föräldrad dyrkan av renässansens stora män.

Till sin överraskning finner läsaren att den italienska renässansuppfattningens historia i Sverige anses upphöra i och med Lagerkvists roman, och man får inte veta vad som hänt efter 1944. Det är som att läsa en spännande följetong och bli bedragen på sista avsnittet. Denna kronologiska begränsning anges inte i bokens titel och förebådas heller inte i övrigt, annat än i den italienskspråkiga sammanfattningen som upplyser att undersökningen sätter punkt vid 1944. Den internationella bakgrundsteckningen sträcker sig för övrigt inte längre än till sekelskiftet, annars hade man här gärna läst om exempelvis Mary McCarthys essäistiskt utformade femtiotalböcker om Florens och Venedig (och deras eventuella betydelse för svensk skönlitteratur). Bo Bergmans diktsamling *Elden* (1917) berörs men inte samme författarens senare variationer över renässanstemat, och bland relevanta verk som lyser med sin frånvaro kan även nämnas Kjell Sundbergs roman *Offret* (1962). På bokens allra sista textside räknas upp några boktitlar, bland annat av Göran Tunström och Niklas Rådström, men det är också allt läsaren får veta om utvecklingen efter 1944. Den lakoniska motiveringen är att dessa sena verk skulle bryta traditionen från *Den svartsjuka neapolitanar'n* i så hög grad att de »hör till ett nytt kapitel i renässansskildringarnas historia». Jag hade gärna sett att även detta kapitel blivit skrivet, och en illvillig läsare kan undra om det abrupta slutet hänger samman med att Tønnes Klebergs i sammanhanget oundgängliga bibliografi *Italien i svensk litteratur* kom ut just det magiska året 1944.

Förhoppningsvis kommer Lewan att skriva det felande kapitlet, och i väntan därpå bör recensenten givetvis hålla sig till den bok som föreligger. Om Strindberg handlar ett avsnitt som i förbigående nämner novellen »Utveckling» (i *Svenska öden och äventyr I*) samt därefter dröjer vid Luthernovellen »Laokoon» (i *Historiska miniatyrer*), men inte det därmed sammanhängande dramat *Näktergalen i Wittenberg*. Det framgår här inte klart att även i fråga om renässansuppfattningens utgör infernokrisen en vändpunkt i Strindbergs författarskap. I »Utveckling» söker han demonstrera att utvecklingsbegreppet i det långa perspektivet är illuso-

riskt, och att historien egentligen består av upprepade cirkelrörelser. Det hindrar inte att renässansen som fenomen erbjuder positiva konnotationer som uttryck för nödvändig förnyelse. Målaren Giacomo (f.d. Jakob) återkommer sålunda från läroår i Italien och chockerar de svenska munkarna med sin sensuella konst som djärvt utmanar invanda föreställningar.

Efter infernokrisen förknippas däremot renässansen med nyhedendom och materialism. I de blå böckernas historiefilosofiska anteckningar prisas medeltiden i polemisk kontrast till renässansen, och novellen »Laokoon» låter symboliskt återupptäckten av antikens konst sammanfalla med påvedömts sedliga förfall. Strindberg vill se en kristendomsfientlig tradition från Julianus avfällingen, över den italienska renässansen och fram till *Den siste athenarens* författare och samtids positivistiska vetenskapsideal. Strindberg intar en unik position i sin tids svenska vitterhet genom denna kritik av renässansen med moraliserande argument i kyrkofädernas anda.

En av huvudpersonerna i Lewans bok är med all rätt Per Hallström. Hans *Italienska bref* är en utomordentlig reseskildring som kunde ha förtjänat en mer utförlig behandling; dessutom har han utnyttjat italienska motiv i några noveller och ett par skådespel. Lewan framhäver starkt det renässanskritiska och till och med satiriska inslaget hos Hallström, och han argumenterar övertygande på den punkten. I balansens namn borde dock även författarens hänförelse inför Italiens förflutna ingå i bilden. Det är fullt möjligt att skriva en uppsats om Hallström som renässansdyrkare, det har jag själv gjort i *Horisont* nr 1/1989 (ej omnämnt av Lewan). Där har jag försökt visa hur Hallströms resor till södern innebar förflyttning inte bara i rummet utan också i tiden. Han flydde från hemlandets fabriksskorporer och amerikaniserade kommers; det han ville bort från var förändringen själv. För det samtida Italien visade Hallström ett demonstrativt ointresse, medan mötet med renässansen förvisso gav upphov till gensagor men också hänförelse och lycka.

De texter av Hallström som ägnas störst utrymme är dock två dramer, tragedin *Bianca Capello* och den lättsamma *En venetiansk komedi*. Detta avsnitt är ett av de bästa i Lewans bok, med inträngande och uppslagsrik analys som frilägger verkens mångtydighet. De båda skådespelen är skenbart väsensskilda, men Lewan visar mycket fint hur de ändå rör sig kring en besläktad problematik. Om någon svensk renässansskildrare blivit orättvist bortglömd är det Per Hallström, och Lewan väcker verkligen läsarens lust att återvända till denne mitttalist.

Oundvikligen får bokens genomgång av olika författarskap en viss karaktär av nummerrevy, där de framropade artisterna ständigt framför samma refränger. Lewan har därför avslutat sin undersökning med ett sammanfattande och problemdiskuterande avsnitt, som återvänder till de granskade texterna och sätter in dem i ett övergripande sammanhang. Det måste ses som lovvärt, även om den teoretiska apparat som uppåtdats ger något varierande utbyte. Självt förhåller jag mig skeptisk inför Jauss receptionsforskning. Man grips av onda aningar när en tänkare föredrar det pretentiösa

»Erwartungshorizont» istället för det enkla »Erwartung»; vad det är för avgörande skillnad mellan »förväntanshorizont» och »förväntan» överstiger i varje fall min horisont. Åberopandet av Jauss leder väl här bara till bekräftelse av något vi redan visste, nämligen att varje tid tolkar det förflutna utifrån sina egna förutsättningar. Däremot visar det sig mycket givande att i anslutning till amerikanen Steven Lukes arbete *Individualism* särskilja olika delaspekter av det mångtydiga begreppet. För att ytterligare belysa svenska författares reaktioner inför den sydländska livsstilen åberopar Lewan etnologiska kulturanalyser av Billy Ehn och Orvar Löfgren. På ett intressant och instruktivt sätt visar det sig då att italienarna förknippas med vildar och underklass, medan det nordiska står för borgerlig ordning och civilisation.

När det gäller redovisningen av tidigare forskning är Lewans bok inte alltid helt tillfredsställande. Jag förstär exempelvis inte hur man kan skriva om berättarteknik och huvudpersonens trovärdighet i *Dvärgen* utan att nämna Thure Stenström som skrivit om just detta ämne i bokform (*Berättartekniska studier*, 1964). Notabelt är också att Wirséns lyrik avhandlas utan hänvisning till Alf Kjelléns grundliga bok om författarens liv och diktning. För att så ännu en gång tala i egen sak må det vara tillåtet att efterlysa referenser till min bok *Attitalet och konstnärsromanen*. Lewan återkommer flera gånger till konflikterna mellan konst och borgerlighet i svensk litteratur och konstaterar i en frihandsteckning att denna motsättning var särskilt problematisk under 1880-talet. Detta förhållande har jag faktiskt ägnat ungefär 300 sidors analys.

Lågglitterära och triviala texter har vetenskapligt intresse, lika väl som kanoniserade mästerverk. En romantisk melodram om kondottiärer och banditer i renässansens Toskana kan väl te sig måttligt lockande, men det är belysande att rövarromanens demoniska hjältar senare lever kvar som tidstypiska esteter och övermänniskor. Författarna arbetar med genrekonventioner som fyllt växlande behov, och Lewans arbete har sina stora förtjänster i de övergripande linjerna och långa tidsperspektiven. Renässansbildens historia i svensk diktning handlar om både konstans och förändrighet; åt den paradoxala helheten gör Lewan all rättvisa.

Boken är självfallet ett värdefullt bidrag till studiet av de svensk-italienska kulturförbindelserna, ett fascinerande ämne som är långt ifrån uttömt. Ytterst handlar det förstås om den svenska vitterhetens historia, och Lewan visar övertygande att när diktarna skrev om Italien och renässansen utgick de från det svenska samhället och sina egna villkor.

Det är också självklart att inget litterärt mästerverk kan förlora på att studeras mot en historisk bakgrund. Jag instämmer till fullo i Lewans omdöme beträffande det märkligaste av svenska diktverk om de stora konstnärernas och de grymma furstarnas Italien: »Men utan den långa tradition av renässansskildringar, som ligger bakom *Dvärgen*, hade romanen inte fungerat.»

Conny Svensson